

БІБЛІОТЕКИ В ІНФОРМАЦІЙНОМУ СЕРЕДОВИЩІ: ВЕКТОРИ МОДЕРНІЗАЦІЇ

XXI століття характеризується інноваційними та інтеграційними процесами розвитку українського суспільства, що супроводжується дедалі зростаючим потоком інформації. Доступність інформації стає все більш важливою характеристикою сьогодення. Проблема вдосконалення доступу до інформаційних ресурсів є усвідомленою на всіх рівнях їх формування і управління ними. Масиви електронної інформації, її ефективне використання в практиці суспільних перетворень, урізноманітнення і вдосконалення технологій використання потребували і потребують істотних змін й у бібліотечній діяльності.

Бібліотеки, будучи суб'єктами державної інформаційної політики та учасниками формування національного інформаційного простору, інтегровані в усі сфери життя людини і суспільства через надання безоплатного доступу до інформації. Вони сприяють просвіті, спрямовують зусилля на подолання цифрової і технологічної нерівності, підвищення інформаційної грамотності та культури населення. Бібліотечні установи мають потужний потенціал консолідації суспільства, інтеграції України до світового інформаційного простору, підвищення рівня життя, рівного доступу до інформації, знань і культурного надбання.

У Законі України «Про бібліотеки та бібліотечну справу» визначено зміст поняття «бібліотека» – це інформаційна, культурна, освітня установа, яка організовує використання документальної інформації, необхідної для задоволення різноманітних інформаційних потреб користувачів [8]. З огляду на вищезазначене, у сучасній бібліотеці користувач повинен отримати доступ до

книжкового фонду, електронного каталогу, віддалених інформаційних ресурсів Інтернет, колекцій навчальних і розважальних медіа-ресурсів.

В умовах розгортання процесів чіткої спрямованості українського суспільства до європейських цінностей, особливої актуальності набуває визначення векторів модернізації бібліотек в інформаційному середовищі з метою формування національного інформаційного простору, функціонування їх як провідної ланки соціально-культурного середовища, інтеграції в усі сфери життя людини і суспільства. На думку С. Денбновецького та Г. Салата, модернізація вітчизняних бібліотек в умовах інформатизації суспільства потребує якісно нового осмислення [2, с. 35].

У цьому контексті слушним є твердження Т. Кулаковської, що бібліотеки є важливим і незмінним чинником інформаційного забезпечення науки, виробництва, управління, а загальне завдання сьогодення – «вписатися в цифрове життя». На продовження, вчена зазначає, що для цього у бібліотеках вже створено підґрунтя: накопичуються масиви електронних ресурсів, формуються фонди інтегрованих традиційних і новітніх інформаційних ресурсів; успішно використовуються багато форм роботи з електронними ресурсами з метою інформаційного забезпечення наукових досліджень; співпраця з іншими інформаційними підрозділами установи (відділами інформації, архівами, службами діловодства, дотичними до формування, збереження та використання інформаційного ресурсу установи) [4, с. 62].

Сьогодні цифровізація значно посилила традиційні бібліотечні функції. Перехід на нові технології та докорінна модернізація всіх бібліотечних процесів уже призвела до використання принципово нових можливостей доступу до інформації незалежно від часу та місцезнаходження як документа, так і користувача. Н. Стронська зауважує, що модерні бібліотеки активно освоюють такий напрям своєї діяльності як віддалене консультування користувачів, віртуально репрезентуючи власні надбання, продукти й одиниці фонду в Інтернеті, «останнє створює нечуваний в бібліотечній практиці прецедент вибудовування електронної комунікації із її користувачами» [10, с. 38]. Така

комунікація можлива через створення електронних ресурсів бібліотек, як важливого напрямку їх інформаційної діяльності. Є. Чумак констатує, що «електронні ресурси є новими і специфічними об'єктами бібліотечного опрацювання, які кардинально відрізняються від документів на паперових носіях, що традиційно опрацьовуються у книгозбірнях» [12, с. 39].

У результаті реалізації вищезазначеного напрямку виникли так звані «віртуальні бібліотеки» як інформаційні системи для збереження електронних колекцій різних документів, мережа загального користування, що розподілена у просторі та орієнтована на міжбібліотечну взаємодію. Л. Чередник підкреслює, що основними завданнями віртуальної бібліотеки є: інтеграція різноманітних інформаційних ресурсів; реєстрація (публікація) нових даних; зберігання та надання доступу до таких даних; координація інших електронних колекцій за профілем цієї бібліотеки [11].

Важливо, що документи в такій бібліотеці зберігаються в електронній формі. Споживач, може отримати їх, звертаючись до мережі Інтернет, не обов'язково будучи абонентом бібліотеки. Ю. Палеха зазначає, що сьогодні майже всі бібліотеки оснащені мережею Інтернет, що дозволяє спростити процес пошуку необхідної інформації. Для читачів, що звертаються до бібліотеки до цього додається та стає усе більш значимою функція надання доступу до зовнішніх ресурсів, що існують в електронному вигляді [7]. Зауважимо, що віртуальні бібліотеки, у своїй структурі, можуть мати декілька установ територіально віддалених одна від одної. Вони виконують функції інтегрованого спілкування, сповіщення про наявність та отримання бібліотечних ресурсів. Також за допомогою мобільних технологій можна здійснювати доступ до ресурсів внутрішніх мереж бібліотек; реалізовувати систему електронної доставки документів і видань. При цьому замовлення здійснюються через інтернет-сайти, електронну пошту тощо.

Низка вчених дотримується думки, що на сьогодні стає усе більш популярним створення в наукових і освітніх установах власних архівів наукової інформації – електронних репозиторіїв – ресурсів у мережі, де зберігаються і

підтримуються дані у вигляді файлів, доступних для подальшого поширення по мережі. Зазвичай репозитарій надає доступ до дисертацій, монографій, наукових видань та праць науковців, навчально-методичних матеріалів, патентів, кваліфікованих робіт здобувачів вищої освіти тощо. Дуже важливо, щоб створення і підтримку таких архівів організацій взяла на себе бібліотека. По-перше, це підвищує статус самої бібліотеки в організації, а, відповідно, і фінансування її діяльності. По-друге, доступ до інформації має бути уніфікований. Читач, що звернувся до бібліотеки, повинен мати можливість отримати як зовнішню інформацію, так і внутрішню (з локального репозиторію), як в електронному вигляді, так і в друкованому [3, с. 91–122].

Наведемо приклад Інституційного репозитарію бібліотеки Волинського національного університету імені Лесі Українки (ВНУ) – відкритого електронного архіву ВНУ імені Лесі Українки, головне призначення якого накопичення та зберігання електронних публікацій та електронних версій документів створених працівниками, аспірантами та здобувачами вищої освіти ВНУ імені Лесі Українки, а також надання до них довготривалого, постійного, надійного та безкоштовного повнотекстового доступу в мережі Інтернет. Репозитарій був створений у 2011 році. На сьогодні його архів нараховує більше 18 000 матеріалів. Організаційну та методичну підтримку репозитарію здійснює бібліотека ВНУ імені Лесі Українки [1]. Підтримка і розвиток повнотекстового архіву наукової періодики є пріоритетним напрямком наукового удосконалення електронних бібліотек.

В. Олексюк і О. Олексюк, характеризуючи можливості застосування інституційного репозитарію в освітньому процесі закладів вищої освіти (ЗВО), дійшли висновку, що належним чином зібрані та впорядковані інституційні репозитарії зберігають інтелектуальний продукт освітньої установи і є важливою складовою наукової комунікації, яка: розширює доступ до наукових досліджень; сприяє контролю над науковими знаннями за допомогою академічної спільноти, збільшує конкуренцію і скорочує монопольну владу наукових журналів; виконує

роль індикатора якості функціонування університету; демонструє наукове, громадське та економічне значення дослідницької діяльності науковців [6].

У процесі формування електронних ресурсів бібліотек, за даними публікації Н. Стронської, можлива реалізація кількох методичних підходів (моделей), зокрема: «суцільне оцифрування фондів бібліотеки; переведення активно використовуваної частини документів в електронну форму, що мають відповідати достовірності, а саме – документ в електронному вигляді має максимально відтворювати оригінал; формування певних електронних колекцій, підібраних за окремими критеріями; створення комплексної культурно-освітньої програми й бази знань; логічна й продумана політика інформатизація бібліотечного інституту» [10, с. 40–41]. Зазначимо, що найкращою є модель формування електронної бібліотеки як інформаційного осередку, тобто джерела бази знань. Також інформація в електронному вигляді надає додаткові можливості з боку зручності роботи із нею: ефективна навігація в матеріалі, пошукові індекси, можливість працювати з одним документом одночасно кільком користувачам тощо.

Заслуговує на увагу визначення електронних бібліотечно-інформаційних ресурсів подане Є. Чумаком – «це нематеріальна сукупність відомостей, які зібрані, опрацьовані та зберігаються на бібліотечних серверах, передаються за допомогою електронних, мережових або програмних засобів, завжди функціонують у режимі онлайн і використовуються задля підвищення ефективності бібліотечно-інформаційного обслуговування інформаційних потреб суспільства» [12, с. 39] .

На думку С. Лісіної, важливим є не тільки створення інформаційних ресурсів бібліотек, але і системи управління цими ресурсами, що надають більш інтелектуальні засоби для пошуку, виробництва і обробки інформації. Функціональне призначення таких систем уніфікований доступ до розподілених інформаційних ресурсів різних типів, зокрема таких як: наукові статті, книги, дисертації, звіти, матеріали конференцій, бази даних тощо. Так система може забезпечувати доступ до різних джерел інформації як українських, так і

зарубіжних, опублікованих і не опублікованих, електронних і друкарських, комерційних і таких, що знаходяться у відкритому доступі [5, с. 323]. В. Саух, С. Іванова зазначають, що, зібравши інформацію про всі значимі зарубіжні та українські інформаційні ресурси, їх склад, тимчасовий обсяг, тематичну спрямованість, вартість, умови доступу, адреси в Інтернеті та інші характеристики, її необхідно своєчасно систематизувати і актуалізувати. Науковці далі стверджують, що така система також може приймати запити користувачів і «на основі інформації про наявні інформаційні ресурси, права доступу для даного користувача, що працює з певного комп'ютера, і власної бібліографічної бази даних, пропонує користувачеві найбільш оптимальний варіант здобуття повного тексту електронного документу, що ним запитується» [9].

Отже, сучасний етап розвитку бібліотечної справи характеризується стрімким створенням масиву структурованих електронних інформаційних ресурсів, що надають якісно нові додаткові сервіси для користувачів. Модернізація бібліотек має базуватися на створенні комфортного інформаційного середовища. Бібліотечне середовище забезпечує соціальну комунікацію користувачів, яка реалізується через документні ресурси, матеріально-технічну базу книгозбірень тощо. Особливої актуальності цей процес набуває в умовах повномасштабної воєнної агресії та інформаційної війни. На передній план виходить аналіз, синтез, структурування нагальної, а головне, достовірної інформації, що є запорукою гарантування безпеки та загалом збереження української державності.

Список використаних джерела

1. Бібліотека Волинського національного університету імені Лесі Українки. Репозитарій ВНУ імені Лесі Українки. URL: <https://library.vnu.edu.ua/resource/e-resources-vnu/evnuir/> (дата звернення 26.03.2024).
2. Денбновецький С. О., Салата Г. В. Цифрова трансформація діяльності українських бібліотек в умовах глобалізаційних перетворень. *Бібліотека. Наука.*

Комунікація. Інноваційні трансформації ресурсів і послуг : матеріали Міжнар. наук. конф. м. Київ, 4–6 жовт. 2022 р. Київ, 2022. С. 35–37.

3. Електронні бібліотечні інформаційні системи наукових і навчальних закладів : монографія / Спирін О. М., Іванова С. М., Новицький О. В. та ін. ; за наук. ред. проф. В. Ю. Бикова, О. М. Спіріна. К. : Педагогічна думка, 2012. 176 с.

4. Кулаковська Т. Л. Бібліотека наукової установи Національної академії наук України як інформаційний центр: традиційне та інноваційне. *Бібліотека. Наука. Комунікація. Інноваційні трансформації ресурсів і послуг* : матеріали Міжнар. наук. конф. м. Київ, 4–6 жовт. 2022 р. Київ, 2022. С. 60–62.

5. Лісіна С. Тенденції створення і використання електронних інформаційних ресурсів і сервісів. *Інформація, комунікація, суспільство* : матеріали 6-ї Міжнар. наук. конф. ICS-2017. м. Львів, 18–20 трав. 2017 р. Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2017. С. 322–323.

6. Олексюк В. П., Олексюк О. Р. Інституційний репозитарій: можливості застосування у навчальному процесі. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2012. № 6(32). URL: <http://journal.iitta.gov.ua/index.php/itlt/article/view/755/578> (дата звернення 26.03.2024).

7. Палеха Ю. Бібліотека як потужний інформаційний центр сучасності. *Місце і роль бібліотек у формуванні національного інформаційного простору* : матеріали Міжнар. наук. конф. м. Київ, 21–23 жовт. 2014 р. URL: <http://conference.nbu.gov.ua/report/view/id/422> (дата звернення 26.03.2024).

8. Про бібліотеки та бібліотечну справу : Закон України від 27 січня 1995 року № 32/95-ВР (Редакція від 01.01.2022). *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1995. № 7. Ст. 45.

9. Саух В. М., Іванова С. М. Тенденції створення і використання електронних інформаційних ресурсів і сервісів. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2009. № 6(14). URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/11083352.pdf> (дата звернення 26.03.2024).

10. Стронська Н. Т. Електронна бібліотека як структурна частина інформаційної моделі «українська бібліографія в особах»: постановка проблеми. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*. № 4. 2017. С. 37–43.

11. Чередник Л. А. Віртуальна бібліотека як новітній інформаційний центр. *Бібліотека. Комунікація. Інноваційні трансформації ресурсів* : матеріали Міжнар. наук. конф. м. Київ, 4–6 жовт. 2022 р. URL: <http://conference.nbu.gov.ua/report/view/id/1618> (дата звернення 26.03.2024).

12. Чумак Є. Трансформація інформаційних ресурсів публічних бібліотек України в сучасних умовах. *Український журнал з бібліотекознавства та інформаційних наук*. (10). 2022. С. 36–48. DOI: <https://doi.org/10.31866/2616-7654.10.2022.269445> (дата звернення 26.03.2024).